

Andrási Júlia – Ittész Gábor

Sikertelen örökbefogadások

Arányok és okok szakirodalmi adatok alapján

I. Bevezetés

Az örökbefogadás mint család pótló ellátás célja az, hogy olyan gyermekek tartós családban nevelkedését biztosítsa, akiknek vér szerinti szülei nem élnek, vagy őket nevelni nem képesek. Értelemszerűen az örökbefogadás során a felek szándéka, hogy az a vér szerinti szülő-gyermek kapcsolathoz hasonlóan élethosszig tartson: örökre szülővé fogadás és gyermekként fogadás történik. A valóság azonban néha felülírja az emberi szándékot. Bizonyos örökbefogadások nem állják ki az idő próbáját, és néhány hónap vagy akár több év elteltével különböző okok miatt a gyermek családban nevelkedése többé már nem lehetséges. Ezek a gyermekek a gyermekvédelem rendszerébe kerülnek vissza, és ezt követően igen keveseknek van esélye közülük arra, hogy egy új örökbefogadó család kész legyen megint befogadni őket. Gyermekvédelmi gondoskodásba kerülésük után többnyire gyermekotthonban vagy lakásotthonban kell élniük, mert csak töredéküknek van arra esélye, hogy egy nevelőcsalád vállalja nevelésüket. Idősebb életkoruk és nagyon gyakran előforduló pszichés és magatartási problémáik miatt ez nagyon keveseknek adatik meg.

Sikertelen örökbefogadások mindenhol a világban előfordulnak. Némely országokban az örökbefogadás jogi felbontása nem lehetséges (ez a helyzet például Olaszországban vagy Norvégiában), de ezekben az országokban is előfordul az, hogy korábban örökbefogadott gyermekeknek különböző okok miatt el kell hagyniuk örökbefogadó családjukat, és a gyermekvédelem rendszerében kell élniük ezt követően.

Mindezek miatt fontos, hogy megvizsgáljuk az örökbefogadásokat veszélyeztető rizikótényezőket és egy-két olyan faktort, amelyek segíthetnek az örökbefogadások stabilitásának megőrzésében. Az országok jogi szabályozása eltérő lehet, azonban találhatunk olyan egyetemes tanulságokat, amelyek a világ bármely részében levonhatók.

Célom, hogy bemutassam az egyes kutatások tapasztalatait, és megvizsgáljam, milyen rizikótényezőknek lehet hatása a gyermekek örökbefogadásból bekerülési arányaira. A vizsgált cikkek egy kivétellel az Amerikai Egyesült Államokban készült kutatások, itt már az 1970-es évektől kezdve vizsgálták és igen széles körűen feldolgozták ezt a kérdéskört. Egy kanadai tanulmány került még elemzésre.

Érdeklődésem középpontjában az állt, hogy meg lehet-e valahogyan előzni a kudarcokat, és e tekintetben lehet-e tanulni más országok szabályozásából, örökbefogadási gyakorlatából? Esetleg lehetnek-e olyan megelőzhetetlen és kivédhetetlen tényezők, amelyekkel az örökbefogadások esetén mindenképpen számolnunk kell?

A területet érintő lényeges kutatás korábban nem született, és a rizikótényezők feltárása eddig nem történt meg Magyarországon, hazai szakirodalom elemzésére így nem volt lehetőségünk. Az amerikai szakirodalom pedig azért került ennyire cikkünk fókuszába, mert legtágabban és legmélyrehatóbban itt történt meg az okok feltárása, igen sokrétű – és ezért sokszor igen nehezen összehasonlítható – kutatási adatokkal. Elvértve találkoztunk angol, spanyol, illetve kanadai szakirodalommal. Magyar tanulmányok is születtek, amelyek fókuszba helyezik az örökbe fogadó családok pszichés specialitásait, egyedi jellemzőit, nehézségeit, és vizsgálják az örökbe fogadó szülők pluszfeladatait a vér szerinti szülőkhöz képest, de szorosan az örökbefogadás rizikótényezőit vizsgáló kutatásra eddig hazánkban nem került sor.

Tanulmányom első felében (II-III. pont) az amerikai szabályozás lényeges pontjait ismertettem, a másodikban (IV-VI. pont) pedig a területen lényeges kutatásokat elemzem a kudarcok arányaira és a rizikótényezőkre tekintettel.

II. Jogi szabályozás az Amerikai Egyesült Államokban

1. Az Amerikai Egyesült Államok örökbefogadásokra vonatkozó szabályozása

Minden állam másképp szabályozza az örökbefogadás feltételeit, azt, hogy ki lehet örökbefogadó, és kit lehet örökbe fogadni. Házaspár és egyedülálló személy is fogadhat örökbe. Akit erre feljogosítottak, örökbe fogadó lehet, illetve házastársának gyermekét is örökbe fogadhatja. Bizonyos államokban egyes feltételek teljesülése esetén a házasságban élő kérelmező egyedül is örökbe fogadhat. Az örökbe fogadni szándékozó minimum életkora is a legtöbb állam jogszabályai szerint meghatározott (18-35 év között változik ez az életkor), de egyes államok kivételes szabályként azt is megengedik, hogy kiskorú is örökbe fogadjon, például amikor házastársa, a másik örökbe fogadni szándékozó személy nagykorú. Kivételes szabályként egyes államokban nagykorú személyt is örökbe lehet fogadni. Némely államok ezen felül minimális életkori különbséget is megállapítanak az örökbe fogadni szándékozó és az örökbe fogadható gyermek között, ez az adott szabályozástól függően 10-15 év közé esik. Az egyes államok szinte kivétel nélkül megkövetelik a potenciális örökbefogadótól, hogy az adott államban szokásos tartózkodási hellyel rendelkezzen, abban azonban már különbségek mutatkoznak, hogy ennek mióta kell fennállnia (az egyes államok szabályozásától függően 60 naptól egy évig). Örökbe fogadható az lesz, akinek örökbefogadásához vér szerinti szülője vagy gyámja hozzájárul. A legtöbb állam megengedi a független örökbefogadásokat is, de néhány kiköti, hogy csak ügynökség részvételével lehetséges az örökbefogadások lebonyolítása.¹

Minden potenciális örökbefogadóról környezettanulmányt kell készíteni, mielőtt gyermeket helyeznek a családjába, ez alól csak a rokoni örökbefogadások képeznek kivételt. A szövetségi szabályozás nem határozza meg azt az időtartamot, ameddig az örökbe fogadandó kiskorút az örökbe fogadni szándékozó szülőknek a családjukban kell nevelniük az örökbefogadást megelőzően, ez is az egyes államok döntési jogköre. A gondozási idő a különböző államok szabályozásán múlik. Néhány államban ez nagyon gyors folyamat lehet (Washington államban például hatvan napon belül

megtörténhet²), legtöbb államban fél év (például Ohio-ban és Illinois-ban is), de ennél hosszabb is előfordulhat. Legtöbbször a gondozási idő meg is hosszabbítható szükség esetén. Ebben az időszakban egy örökbefogadási szociális munkás felügyeli az örökbefogadás alakulását. Ha az örökbefogadó szülők ebben az időintervallumban úgy döntenek, hogy a kiskorút örökbefogadási szándékkal nem kívánják tovább nevelni, akkor bármikor kérhetik a gyermek kiemelését a családjukból. Ehhez külön jogi aktus nem szükséges, a gyermeket a döntésük alapján máshol helyezik el. Ez az időtartam szolgál arra, hogy a szülők és a szakemberek felmérjék, hogy a gyermek hogyan illeszkedett be a családba, és van-e olyan kötődés a gyermek és a szülők között, amelyre alapozni lehet egy jövőbeli örökbefogadást. Ha a folyamat mindenki számára megfelelően alakul, akkor a próbaidőszak elteltével lehet a Kiskorúak Bíróságához fordulni az örökbefogadás engedélyezése érdekében.

Láthatjuk, hogy az örökbefogadás a különböző államok szabályozása értelmében igen sok ideig egyfajta függő állapotban lehet, egyes államokban a kötelező gondozási idő meglehetősen hosszúra nyúlhat. Kérdés, hogy ez a hosszabb ideig tartó próbaidőszak segíti-e az engedélyezés utáni nagyobb stabilitást, tehát az engedélyezés után valóban csekélyebb számú kikerüléssel találkozunk-e az örökbe fogadó családból. Erre azért nehéz válaszolni, mert az engedélyezés utáni kikerülést nagyon kevés kutatás vizsgálta, és adatvédelmi okok miatt jelentős adathiánnyal kell számolni, amelyeket a későbbiekben még ismertetek.

2. Az örökbefogadások megszakítására és felbontására vonatkozó szabályok

Az Egyesült Államok szabályozása alapján, ha az örökbefogadást megelőző gondozási időszakban a gyermek az örökbefogadó család gondozásából kikerül, azt a szakirodalom az örökbefogadás megszakítása (*adoption disruption*) szakkifejezéssel illeti (Smith és Howard, 1991; Kadushin és Seidl, 1971; Valdez és McNamara, 1994; Festinger, 1986; Festinger, 1990). Örökbefogadás felbontásának (*adoption dissolution*) hívja a szakirodalom azt az esetet, amikor az örökbefogadás véglegesítése után döntenek úgy az örökbefogadó szülők, hogy a gyermeket nem kívánják tovább nevelni családjukban (Festinger, 2002; Bass, 1975). Erre legké-

sőbb öt évvel az örökbefogadás véglegesítése után van lehetőségük, még hozzá úgy, ha a Legfelsőbb Bírósághoz fordulnak kérelemmel, hogy helyezze hatályon kívül az örökbefogadás véglegesítéséről szóló döntést. Ehhez az kell, hogy bizonyítani tudják az örökbefogadásban eljáró közvetítő szerv vagy ügynökség csalását vagy megtévesztését. Ha az öt év már eltelt, vagy megtévesztésre nem lehet hivatkozni, akkor az örökbefogadó szülő szülői felelőssége megmarad. Csak úgy, önszántából egy szülő nem hagyhatja el gyermekét, lehet ő akár örökbefogadott, akár vér szerinti. A szülőt ilyenkor büntetőjogi felelősségre lehet vonni és megfelelő intézkedéseket kell tennie a gyermek elhelyezésére egy nevelőszülői családban vagy gyermekotthonban. Kötelessége fizetni a gyermek elhelyezésének költségeit, illetve alapvetően mindent meg kell tennie, hogy gyermekét családjában nevelhesse. Ha speciális szükségletű gyermekről van szó, akkor esetében a speciális szükséglete miatt kapott havi járandóság emelt összegben igényelhető, hogy a gyermek ellátását családon kívüli ellátási formában lehessen biztosítani (Donley, 1978; Festinger, 2002). Kiemelésre pedig súlyos esetben akkor kerülhet sor, ha a szülő elhanyagolta vagy bántalmazta gyermekét, de e tekintetben is ugyanolyan szabályok vonatkoznak a vér szerinti és az örökbe fogadott gyermekekre. A szülői felelősség ilyenkor is megmarad.

A legtöbb állam joga szerint lehetőség van a szülői felelősség átengedésére az adott államon belül egy másik örökbe fogadó család számára, ha az eredeti örökbe fogadó család talál egy másik családot, amely nyitott arra, hogy a gyermeket nála helyezzék el. Ehhez természetesen az új családnak is meg kell felelnie az adott állam örökbefogadással kapcsolatos feltételeinek. Ezen kívül más államba is helyezhetik új örökbe fogadni szándékozókhoz a gyermeket. Ha a kiskorút magánúton vagy civil szervezet segítségével egy másik államban helyezik el, ezt a megállapodást egy olyan szövetségi jogszabály szabályozza, amelyet mind az ötven állam aláírt.³

3. Változások az elmúlt évtizedekben az Amerikai Egyesült Államokban

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1970-es évektől kezdve erőteljes növekedés volt az állami gondoskodásba került gyermekek számában, ezért

számos állami intézkedés történt, amely az örökbefogadás népszerűsítését tűzte ki céljául.

Az 1978-as „Gyermekbántalmazás megelőzéséről és kezeléséről, illetve az örökbefogadás reformjáról” (Child Abuse Prevention and Treatment and Adoption Reform Act) elnevezésű szövetségi törvény tette meg az első lépéseket ebbe az irányba. Már a preambulumban leszögezte fő célját, hogy: „segítséget nyújtson azon gyermekek számára örökbe fogadó családba kerülni, akik az örökbefogadás előnyeit élvezhetnék.”⁴ Ez a törvény elsőként beszél arról, miként lehetne elősegíteni, hogy az iskoláskorú, hátrányokkal küzdő és gyermekvédelemben élő gyermekek örökbefogadó családokra találhassanak, ha vannak olyanok, akik a befogadásukra nyitottak. Azoknak az akadályoknak a lebontására született tehát e jogszabály, amelyek az örökbefogadások útjában állnak. A gyermekek jogainak védelme érdekében minőségi standardok felállítását és szabványok kidolgozását tűzte ki céljául az örökbefogadási szolgáltatásokra vonatkozóan: a gyermek ki-helyezését megelőzően, annak folyamán és azt követően. Emellett egy olyan központi adatbázis létrehozására törekszik, amelynek segítségével a speciális szükségletű örökbe fogadható kiskorúak és az ő örökbefogadásukra nyitott örökbe fogadó szülők egymásra találhatnak.⁵

Az „Örökbefogadást segítő és gyermekjóléti törvény” (Adoption Assistance and Child Welfare Act) egy újabb szövetségi szintű jogszabály, amely 1980-ban lépett életbe, és amely szintén a nevelésben élő gyermekek helyzetének segítésére és az általuk ott eltöltött időtartamra koncentrált. Elsősorban a gyermek saját családjában nevelkedését és kiemelésének megelőzését tartotta céljának, de ha ez nem lehetséges, akkor örökbefogadását vagy gyámságát és nevelőcsaládban elhelyezését (ebben a sorrendben), annak megfelelően, amilyen állandóságot az egyes elhelyezési formák biztosítottak a kiskorúak számára. Minél több kiskorú számára kívánta biztosítani az örökbefogadás lehetőségét, akiknek a vér szerinti családban való nevelkedése már nem volt lehetséges. Ennek érdekében a nevelőszülőkhöz hasonlóan némely örökbefogadók is örökbefogadási segélyben részesülhettek bizonyos feltételek fennállása esetén. Az egyik fontos feltétel az, hogy az örökbe fogadott (vagy örökbefogadási céllal a család által gondozott) gyermek speciális szükség-

letű legyen. Ezt etnikai háttere, kora, kisebbségi származása alapozta meg, vagy az, ha többes testvérsor egyik tagja, illetve ha egészségügyi, mentális vagy emocionális hátrányokkal küszködik.⁶ Ezt elősegítendő az államok számára előírták, hogy anyagilag is támogassák ezeket az örökbefogadásokat, és az állami támogatás részeként erre a célra szövetségi forrásokat is biztosítottak a családok számára. Ezek a segélyek maximum a gyermek 18 éves koráig jártak, illetve fizikai vagy mentális betegség esetén maximum 21 éves koráig. Ezen intézkedés célja is a speciális szükségletű gyerekek örökbefogadásának elősegítése volt, és az, hogy csökkentse azt az időt, amit a gyerekeknek gyermekvédelmi gondoskodásban kell eltölteniük. Minden gyermek számára állandóságot biztosító, hosszú távú tervet dolgoztak ki, és azoknak a kiskorúaknak, akik ésszerű időn belül nem térhetek haza vér szerinti családjaikhoz, állandóságot biztosító örökbe fogadó otthonokat igyekeztek találni.⁷ Sok gyermek számára az örökbefogadás jelentette az igazi, végleges családpótló ellátást.

Az 1980-as években az előtérbe helyezett örökbefogadási eljárások ellenére az évtized végére mégis nőtt a rendszerbe kerülő gyermekek száma, főleg annak köszönhetően, hogy egyre több és több drogfüggő szülő gyermekét emelték ki a vér szerinti családból, és nyújtottak számukra valamilyen családpótló ellátást.

1997-ben az „Örökbefogadás és biztonságos családok törvénye” (Adoption and Safe Families Act) elnevezésű szövetségi törvény váltotta fel az „Örökbefogadást segítő és gyermekjóléti törvényt”. Az örökbe fogadhatóvá nyilvánítás szabályai tekintetében a vér szerinti szülők számára szűkebb időhatárokat szabott, és egyes esetekben lehetővé tette a szülői jogok megvonását, illetve a gyermek örökbefogadásának mielőbbi elősegítését.⁸ Kötelezővé tette a gondoskodásban élő gyermekek számára többféle lehetséges hosszú távú terv kidolgozását, és az államok számára anyagi ösztönzőket épített be, hogy örökbefogadási arányaikat javítsák. Az Örökbefogadási Bónusz Program, amely ezzel a törvénnyel indult útjának, anyagi és politikai ösztönzőket biztosított az államok számára az örökbefogadások számának növelésére.⁹ Ez volt a közvetlen oka, hogy a törvényt közvetlenül megelőző és követő időszakban óriási mértékben megnőtt az örökbefogadások száma. Ez persze különbözőképpen hatott különböző államokban és nagyvárosok-

ban. New York városban például az 1990-es 1212 engedélyezett örökbefogadáshoz képest 1999-ben 3735 örökbefogadás történt, de ez a szám 2002-re 2777-re csökkent.¹⁰

A következő jogszabály ebben a sorban az „Örökbefogadást elősegítő törvény” (Adoption Promotion Act). Ez a jogszabály megállapítja, hogy 1997 és 2002 között a gyermekek örökbefogadása 64%-kal nőtt, ezen belül pedig 3%-kal emelkedett a speciális szükségletű kiskorúaké, azonban még mindig rengeteg gyermek vár a rendszerben örökbefogadásra. 542 ezerre teszi a gyermekvédelemben élő kiskorúak számát, és közülük 126 ezer, aki örökbefogadásra vár. Az adatok alapján 50%-uk 9 éven felüli, ezért külön figyelemmel kell lenni az ő örökbefogadásuk előmozdítására. Újra érvénybe lépteti ezért az Örökbefogadási Bónusz Programot, melynek célja az örökbefogadások számának további emelése és gyorsításuk, az 1997-es Örökbefogadás és Biztonságos Családok Törvény szellemének megfelelően.¹¹

Az utolsó jogszabály az örökbefogadások elősegítésére a 2008-as „A Nevelésbe Vétel Kapcsolatai a Sikeres és Növekvő Számú Örökbefogadásokkal” (Fostering Connections to Success and Increasing Adoptions Act) szövetségi törvény, amely továbbra is célként tűzi ki a speciális szükségletű és különösen az idősebb gyermekek örökbefogadásának elősegítését, és ennek érdekében megemeli az Örökbefogadási Bónusz Program által adható összegeket az ilyen gyermekeket örökbe fogadó családok számára.

A gyermekvédelmi szakemberek a jogszabályi változásokkal párhuzamosan egyre erőteljesebb aggodalmukat és félelmeiket fejezik ki a sikertelen örökbefogadásokkal kapcsolatban. A gyermekek felgyorsított és sokkal magasabb örökbefogadási arányai – párhuzamosan azzal a tendenciával, hogy a korábban örökbe adhatatlannak nyilvánított gyermekek nagy tömegének is örökbe fogadó családokat kerestek – sok szakember szerint nem vezethet máshoz, mint a kudarcos kihelyezések és örökbefogadások sokkal nagyobb számához. A szakemberek aggodalmai eleinte a speciális szükségletű gyermekekről szóltak, akiket korábban örökbe adhatatlannak nyilvánítottak, és akik a jogszabályi változásokkal és az ezekhez kapcsolódó politikák változásával lehetőséget kaptak arra, hogy ők is örökbe fogadó családba kerülhessenek. Később az aggodalmak inkább a magas örökbefoga-

dási arányokról szóltak, valamint a megfelelően elő nem készített és felgyorsított örökbefogadási eljárásokról (Festinger, 2002). E tényezők sok szakemberben aggodalmat ébresztettek az örökbefogadások sikerességére vonatkozóan, és ráirányították a figyelmet azokra az okokra és tényezőkre, amelyek az örökbefogadások sikerességét befolyásolhatják. A szakemberek félelmei érthetőek, akár az örökbefogadás engedélyezése előtt, akár utána kerül ki a gyermek a családból, ez mindenki számára fájdalmas élethelyzet: az örökbe fogadható vagy már örökbe fogadott gyermek számára ugyanúgy, mint az örökbe fogadó szülő vagy az örökbefogadásban eljáró szociális munkás és örökbefogadási ügynökség részére.

Coakley és Berrick szakirodalmi áttekinthető tanulmányában arról ír, hogy az 1990-es évek elejétől a különböző kutatások szerint az örökbefogadások megszakítási (*adoption disruption*) arányai többségében 6-11% közé tehetők (Coakley és Berrick, 2007). Újabb statisztikák sajnos ebben a tekintetben nem állnak rendelkezésre, az államokban erről adatgyűjtés nem folyik, így nehéz a különböző arányok összehasonlítása és hiteles adatok beszerzése. Ha az örökbefogadások felbontását (*adoption dissolution*) vizsgáljuk, még nehezebb helyzetben vagyunk, mert az örökbefogadás titkosságára tekintettel ennek engedélyezése után az adatokat titkosítják, és ha a későbbiekben mégis megnyitják az aktákat, az örökbefogadást új néven és azonosító számon tartják nyilván. Ha ezt a 6-11%-ot összehasonlítjuk az 1960-as években készült Kadushin és Seidl által készített kutatás eredményeivel, akkor az ottani 2,8%-os kudarcos arányhoz képest ez valóban emelkedő arányt jelent (Kadushin és Seidl, 1971). Összességében azonban kimondható, hogy a kudarcok aránya meredek emelkedést nem mutat az 1978-as, 1980-as és 1997-es törvények és az ezek nyomán megemelkedett örökbefogadási arányok alapján. Ezt erősíti Smith, Howard, Garnier és Ryan felmérése is 2006-ból, amely kifejezetten abból a célból készült, hogy megvizsgálja, az említett jogszabályok (különösen az 1997-es Örökbefogadások és biztonságos családok törvénye) hogyan hatottak a kudarcok arányaira. Ők kutatásuk alapján ki merik jelenteni: adataik nem mutatnak arra, hogy a törvény alapján megnövekedett örökbefogadási kihelyezések számai együtt járnának sikertelen kihelyezési aránynövekedéssel (Smith et. al., 2006).

III. Az örökbefogadásokra vonatkozó adatok

1. Az örökbefogadások megszakítási arányai (*adoption disruption*)

Nehéz egzakt választ találni arra, hogy milyen arányú az örökbefogadás véglegesítése előtt a családból kiemelésre kerülő gyerekek száma ahhoz képest, hogy hány kiskorúnak véglegesítik is végül az örökbefogadását. A kutatók eredményei ráadásul nehezen összehasonlíthatóak, hiszen különböző demográfiai adatokkal dolgoznak, és mást és mást értenek a kudarcos örökbefogadások fogalma alatt. A korábbiakban már utaltam rá, hogy egyes kutatók a megszakított örökbefogadások fogalma alá sorolják azt is, ha az örökbefogadás annak engedélyezése után lesz sikertelen.

Az örökbefogadásokról szóló szakirodalom alapján az újszülött korban örökbe fogadott gyermekek kudarcos örökbefogadásainak aránya csupán 1%, míg ez az idősebb korban örökbe fogadott gyermekeknél, testvérek örökbefogadása esetén vagy speciális szükségletű kiskorúak esetén sokkal nagyobb arányú is lehet. Az általam feldolgozott kutatások is változatos képet mutatnak e tekintetben.

Kadushin és Seidl 1971-ben publikált tanulmányában 1960 januárja és 1967 decembere közötti periódusban vizsgálta Wisconsin állam összes örökbefogadási céllal kihelyezett kiskorújának helyzetét. A nyolcéves időszakban összesen 2945 ilyen kihelyezés történt, és csupán 85 gyermeket kellett a családból kiemelni. Ez összesen 2,8%-os arányt jelent. Tekintettel arra, hogy némely családokba nem csak egy gyermek volt helyezve, ezért a kiemelésben mindössze 62 család volt érintett. Ez az örökbefogadási kihelyezések nagyarányú sikerességét mutatja. Lényeges azonban megjegyezni, hogy a kutatás még a nagy örökbefogadási jogszabályi változásokat megelőző időszakban készült, amikor a speciális szükségletű kiskorúak örökbe fogadó családba helyezése még nem volt jellemző (Kadushin és Seidl, 1971).

Egy másik kutatás, amelyet 1980 januárja és 1984 júniusa között folytattak 17 észak-kaliforniai és közép-kaliforniai megyében, és amely 926 hároméves kora fölött örökbefogadott gyermeket érintett, sokkal magasabb arányokról számolt be. Itt összességében a kudarcok aránya 10,2% volt, de ez ebben az esetben magában foglalta a megszakított és a felbontott örökbefogadásokat is (Barth et. al., 1988).

Festinger 1983 márciusában longitudinális vizsgálattal kezdte vizsgálni több mint 900 olyan gyermek helyzetét, akiket hatéves koruk felett fogadtak örökbe. Nagy többségük afrikai vagy latin származású volt. Az első év során 8,2%-a hiúsult meg a kihelyezéseknek, míg a második és harmadik évet is beleszámolva az arány 12-14% közé volt tehető. A kor itt is lényeges tényező, a 11 évesnél nagyobb gyermekeknél 16-19% közé volt tehető a kudarcok aránya, míg az ennél fiatalabbak esetében ez 8-11% közötti volt (Festinger, 1986).

Berry és Barth 1990-ben megjelent tanulmányában az előzőleg leírt nagymintából egy 99 fős, tinédzserkorban örökbe fogadott kisebb almintát kiválasztva vizsgálta, hogy az idősebb korban örökbefogadási szándékkal örökbe fogadó családokba helyezett gyerekek örökbefogadásai végül milyen arányban valósultak meg. A fiatalokat 12-17 éves korukban fogadták be a családok, átlagos életkoruk 13,9 év volt. Ebben a csoportban a kihelyezések megszakítása már sokkal magasabb arányú volt: 24,2% (Berry és Barth, 1990). Összességében elmondható, hogy a kamasz gyerekek kihelyezéséről szóló kutatások azok, amelyek sokkal magasabb gyermekvédelemben kerülési arányokról számolnak be, amely rámutat a gyerekek örökbefogadás-kori életkorának fontosságára.

Sandra C. Mendell 1990–1996 között az összes örökbefogadási céllal létrehozott kihelyezést vizsgálta a kanadai Manitoba tartományban. 771 örökbefogadásból 32 (4%) volt kudarcos, ezek mind megszakított örökbefogadások voltak. A gyerekek a legkülönbözőbb korcsoportba tartoztak: az újszülöttektől kezdve olyan, akár kisebb, akár idősebb nevelt gyermekekig, akiket nevelőszülei fogadtak örökbe. A hat év alatt különbözők voltak az arányok is, de alapvetően 1-8% között mozogtak az értékek (Mendell, 1998).

Utolsóként említendő ebben a körben egy, az 1997-es Örökbefogadás és biztonságos családok törvény hatályba lépése után született kutatás, amely már akkor készült, amikor a speciális szükségletű gyermekek – közöttük elsősorban az idősebb életkorúak – nagy számban kerültek örökbefogadó családba. A kutatást 2006-ban publikálták, de az 1995 januárja és 2000 decembere közötti időszakban készült, és az összes gyermeket vizsgálta, akiket ebben az időszakban Illinois államban örökbefogadási céllal helyeztek el családokban. Összesen 15 947 gyermeket érintett ez a felmérés. A gyerekek 87%-át

fogadták örökbe a terveknek megfelelően, 9%-uknak az első elhelyezése sikertelen volt (de őket örökbefogadási szándékkal egy újabb család nevelte később) és 4% volt olyan, aki a gyermekvédelem rendszerében élt 2003. március 31-én, a felmérés időpontjában (Smith et. al., 2006).

2. Felbontott örökbefogadások arányai (adoption dissolution)

A legalább annyira fontos, de sokkal kevésbé feltárt területet érintő kutatások közül kiemelkedő jelentőségű Festinger 2002-ben publikált tanulmánya. Kutatásában az 1996 folyamán New York városban örökbe fogadott 3074 kiskorú helyzetét elemezte. A felmérés időpontja 2000 volt, tehát négy évvel az örökbefogadások engedélyezése után vizsgálta a családok helyzetét. Kizárta azokat a kiskorúakat, akiknek örökbe fogadó szülője meghalt, és véletlenszerűen választott ki egy kisebb mintát. 497 kiskorú helyzetét megvizsgálva úgy találta, hogy összességében véve az örökbe fogadott kiskorúak 3,3%-a került ki azóta örökbe fogadó családjából. Ez az örökbefogadások magas stabilitási arányát mutatja. Hozzáteszi azonban, hogy ez az adat semmiképpen sem indíthat minket idealizált kép kialakítására az örökbe fogadó családokról: ugyan az örökbe fogadott gyermek kiemeléseig nem jutottak el, de nagy volt azon családok száma, akik a kiégés szélén voltak a rengeteg elvárástól, amelyek az örökbefogadással nem teljesültek. Nagy számban nyilatkozták az örökbe fogadó szülők azt is, hogy igénybe vették volna az örökbefogadás utáni szolgáltatásokat, illetve ha lehetőségük volt ezekre, éltek is velük (Festinger 2002).

Bass 1975-ös tanulmányában hivatkozik egy korábban nem publikált kutatására, amelyet Mazurral közösen készítettek – ez szintén felbontott örökbefogadásokról szól. E kutatásuk alapján a sikertelenség legfontosabb tényezőjének a gyermekek életkorát látta: az örökbefogadási életkorral egyenesen arányosan nőtt a kudarcok száma is. A vizsgálat során Kalifornia San Francisco megyéjének 1972–1974 közötti örökbefogadásból vizsakerült 53 kiskorújának helyzetét elemezték. 42 (79%) gyermek volt 2 éves kora fölött örökbefogadott, és 19 (35%) olyan, akik 9-12 év közöttiek voltak örökbefogadásuk időpontjában (Bass 1975).

IV. Az örökbefogadások stabilitását befolyásoló rizikótényezők

A következőkben azokat a rizikófaktorokat fogom vizsgálni, amelyek az elmúlt 50 év általam feldolgozott kutatásai alapján a gyermekek beilleszkedését és az örökbefogadások stabilitását veszélyeztetik. A kutatók általában három oldalról közelítik meg a kérdést. Elválasztják azokat az okokat, amelyek az örökbe fogadott gyermekek, az örökbe fogadó szülők és az örökbefogadásokat közvetítő szervezetek, ügynökségek oldaláról merülnek fel. Elemzésemben én is ezt a szisztémát követem.

1. Az örökbe fogadható gyermekek oldaláról fennálló tényezők

1.1. Testvérpárok-testvérsorok helyzete

Gyakran és több oldalról kutatott tényező, hogy testvérpárok vagy testvérsorok együttes örökbefogadásának van-e hatása a sikerességre, illetve felfogható-e rizikótényezőként? Segíthetik-e egymást a testvérek a beilleszkedés folyamatában, biztonságot jelentenek-e egymás számára, vagy inkább többletnehézséget, terhet a család számára?

Kadushin és Seidl többes elhelyezés („multiple placement”) néven emlegetik azt a variációt, amikor több testvér együttes elhelyezésére került sor egy örökbe fogadó családnál. Kutatásaik alapján ez igen lényeges rizikótényezőként jön számításba: míg az összes elhelyezésnek csupán 6%-a volt több gyermek együttes elhelyezése, a gyermekvédelmi rendszerbe visszakerült gyermekek fele olyan örökbe fogadó családban élt, ahol egyszerre több gyermeket gondoztak örökbefogadási céllal. Két vagy több gyermek együttes nevelése olyan terhet jelenthet egy család számára, akik egy gyermekkel talán még meg tudnának birkózni, hogy ez szélsőséges esetben akár a gyerekek elmozdításával végződhet. Egyetlen gyermek viselkedése is veszélyeztetheti testvérei helyzetét, ugyanis a testvérsorból az egyik gyermekkel összefüggő problémák megnövelik az összes testvér kiemelésének esélyét. A szerzők felhívják még egy fontos tényezőre a figyelmet: a testvérekkel elhelyezés és a kor összefüggést mutathat. Lehetséges, hogy sokszor nem is a többes elhelyezés jelentette a problémát, hanem a testvérekkel elhelyezett gyermekek idősebb életkora és az ebből adódó nehézségek. A vizsgált nyolc évben

a kudarcos örökbefogadásokban érintett gyermekek elhelyezési életkora átlagosan négy év volt, míg azoké, akiket testvéreikkel helyeztek el, hét (Kadushin és Seidl 1971). (Tudomásom ugyan nincs ilyenfajta kutatásról, de ennek ellenőrzése, azaz, hogy az életkor-e a perdöntő ezekben a kudarcos esetekben, avagy a gyermekek száma, az egy ikrek kihelyezését vizsgáló tanulmányban történhetne meg.)

Barth és munkatársai merőben más eredményről számolnak be: az általunk vizsgált összes eset (N = 1155) 66%-ában olyan gyermek volt érintett, akit egyedülként fogadtak örökbe, 34%-ukat pedig testvérükkel vagy testvéreikkel. A kudarcos esetek (N = 99) nem mutattak arra, hogy veszélyeztetettebbek lennének a testvéreikkel együtt elhelyezett gyerekek, azaz hogy a testvéreikkel együtt örökbe fogadott gyermekek örökbefogadásai nagyobb valószínűséggel lennének sikertelenek. Fontos ehhez megjegyezni, hogy főleg fiatalabb életkorú gyermekeket érintettek ezek a testvérekkel történő örökbefogadások, és olyanokat, akiknek nem volt korábban sikertelen örökbefogadási kihelyezésük. (Ez, amint majd látjuk, nagyon fontos rizikótényező lehet egyes kutatások szerint.) A 15 év feletti testvérpárok örökbefogadási kihelyezései inkább voltak azonban sikertelenek, mint az egyedül elhelyezett gyermekekéi, ez azonban szoros összefüggésben lehet a gyerekek magasabb életkorával is. Ha testvérpárokat gyermekes családokhoz helyeznek ki, az ő megállapításaik szerint ez mindenképpen nagyobb eséllyel vezet sikertelenséghez (28 a 268-ból, azaz közel 10%), mint amikor olyan családokhoz kerülnek kihelyezésre, ahol még nem élnek gyerekek (0 a 47-ből, azaz 0%). Szignifikanciaszinteket a kutatók nem tettek közzé. Csupán nyolc gyermek képezte a mintát, de érdemes megjegyezni, hogy a vizsgálatban minden kihelyezés sikeres volt, amelyben olyan testvérek voltak érintettek, akiknek korábban sikertelen kihelyezésük volt (Barth et. al., 1988).

Berry és Barth kamaszkorban kihelyezett fiatalok örökbefogadásait vizsgálva hasonló eredményekre jutottak. Azt állapították meg, hogy nincsen egyértelmű negatív hatása a kihelyezésekre annak, ha testvérekkel kerülnek a gyerekek a családba, sőt, az ő mintájukban a testvérekkel elhelyezett gyerekek örökbefogadásai kis mértékben sikeresebbek voltak (21% volt a kudarcok aránya az egyedüli gyermekek 25%-ával szemben). A kutatók nem tértek ki arra, hogy az eltérés szignifikánsnak tekinthető-e. Kudarcok azonban egyáltalán nem fordultak elő, ha volt nevelt vagy örökbefogadott

gyermek a családban (Berry és Barth, 1990). Tehát fontos különbség mutatkozik abban, hogy a családnak vér szerinti, nevelt örökbefogadott gyermeke van-e. E kutatás szerint ez a státusz meghatározó abban, hogy milyen hatást gyakorol a családban élő gyermek az újonnan örökbefogadott kiskorú helyzetére.

Smith és munkatársainak kutatása 2006-ból egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy a testvérrel elhelyezés nem rizikó-, hanem védőtényező az örökbefogadások stabilitására nézve. Ők azt a megállapítást tették, hogy minél nagyobb egy testvércsoport, annál kisebb az esélye a kudarcnak: míg az egyedül családba került gyermekek kihelyezései 12,6%-ban voltak kudarcosak, addig a négy vagy több testvérrel családba került gyermekek esetében ez az arány mindössze 2,5% volt (Smith et. al., 2006).

1.2. Korábbi sikertelen kihelyezések

Számos kutatás felhívja arra a figyelmet, hogy a kiskorú korábbi sikertelen örökbefogadási kihelyezése lényeges rizikótényezőként jön számításba. Egyrészt ez jelentheti azt, hogy a kiskorú beilleszkedése különböző okok miatt már korábban nehezített volt, illetve ha egy újabb kudarc és veszteség még a gyermek esetleges korábbi traumáihoz adódik, az még nehezebbé teheti a későbbi beilleszkedést. Ezek természetesen egymásra ható tényezők is. Nem meglepő tehát, hogy a gyermek korábbi kihelyezési sikertelenségét több kutató a legfontosabb rizikótényezők körébe sorolta.

Kadushin és Seidl is arra jutott, hogy a korábbi negatív élmény hatással lehet a későbbi kihelyezések sikerességére, mivel kutatásukban a kudarcos kihelyezések 39%-a már nem az első volt a gyermek életében. Ez az eredmény azonban nem volt szignifikáns (Kadushin és Seidl, 1971).

Barth és munkatársai is találtak összefüggést ebben a tekintetben: stabil örökbefogadásuk (N = 832) 95%-ában a gyermeknek nem volt korábbi sikertelen kihelyezése, de ez az arány csak 75% volt a kudarcos kihelyezések (N = 94) körében. Ez szignifikáns összefüggést mutatott: $p < 0,001$. Amikor az életkorral összefüggésben vizsgálták ezt a tényezőt, szintén összefüggésre bukkantak: a 12 év alatt már kudarcos kihelyezést elszenvedett gyerekek-nél 41% volt az újabb sikertelenül családba helyezettek aránya, míg az ilyen előélettel nem rendelkezők-nél ez az arány 7% volt (Barth et. al., 1988).

1.3. A gyermek egészségügyi, magatartási, érzelmi problémái

Nagyon gyakran okoz gondot a gyerekek érzelmi és ezzel többnyire szorosan összefüggő magatartási problémája, amely igencsak próbára tudja tenni az örökbe fogadó szülőket és az örökbefogadás stabilitását. Ez a nehézség nem választható el a kiskorúak örökbefogadási életkorától, az ilyen jellegű problémák annál nagyobb eséllyel jelennek meg, minél nagyobb életkorú a gyermek a családba kerüléskor, hiszen ez szoros összefüggésben van a korai sérülésekkel és az addig elszenvedett traumákkal.

Kadushin és Seidl arra hívja fel a figyelmet, hogy korábban a gyerekek jobbra közvetlenül a születést követően lettek örökbe fogadhatók, ezzel szemben most egyre több olyan kiskorú van, akik bizonyos ideig vér szerinti családjukban nevelkedtek, és ott elhanyagolást, abúzust kellett elszenvedniük. Ez későbbi viselkedésükre hatással lehet: magatartászavart, érzelmi problémákat okozhat, amelyek veszélyeztető tényezők lehetnek az örökbefogadások sikerességére nézve (Kadushin és Seidl, 1971).

Festinger is fontos közreható okként nevezi meg a gyermek emocionális és viselkedési problémáit a megszakított örökbefogadásokról szóló tanulmányában, amelyben 897 hat év feletti életkorban elhelyezett gyerek örökbefogadási kihelyezését vizsgálta 1983-1984-ben New York városában (Festinger, 1986).

Barth és munkatársai kutatása alapján 5 olyan faktor van, amely szignifikáns különbséget mutat a sikeresen örökbefogadott gyermek és azon kiskorúak között, akiknek örökbefogadását megszakították vagy felbontották. A gyerekek kora, esetleges korábbi örökbefogadásuk vagy örökbefogadásra kihelyezéseik, nem nevelőszülő általi örökbefogadás, anya iskolai végzettsége mellett a gyermekek speciális problémái, így a pszichés, magatartási vagy egészségügyi gondok szintén releváns faktorként jelennek meg (Barth et. al., 1988).

Berry és Barth a kamaszkorban örökbefogadott gyerekek örökbefogadásait vizsgálva arra jutott, hogy a kudarcos örökbefogadási kihelyezéssel érintett fiatalok kétharmadának van valami speciális problémája, ami a sikeres örökbefogadási kihelyezéssel érintett kamaszoknak csak a 43%-ánál fordul elő ($p < 0,07$). Emocionális, viselkedési problémák, fejlődési lemaradások, egészségügyi problémák is kissé felülreprezentáltak voltak ebben a csoportban, ugyanakkor nem találtak olyan speciális problémát, amely kifejezetten csak erre a csoportra lett volna jellemző (Berry és Barth, 1990).

Smith és Howard sikeres és sikertelen kihelyezéseket vizsgáló összehasonlító tanulmánya szintén a releváns faktorok között említi a gyerekek problémáit, ezek között kifejezetten a magatartási problémákat. Szignifikánsnak ezek közül a szexuális acting out, a vandalizmus és a hazudozás bizonyult, mindhárom probléma esetén $p < 0,001$ (Smith és Howard, 1991).

1.4. A gyermek örökbefogadás-kori életkora

Erre vonatkozóan minden kutatásnak vannak adatai, és szinte kivétel nélkül arra a megállapításra jutottak, hogy az örökbefogadási életkor az egyik legfontosabb faktor az örökbefogadások sikerességére nézve. Egyértelmű összefüggés van az örökbefogadás-kori életkor és a megszakított és a felbontott örökbefogadások arányai között: minél idősebb a kiskorú a családba kerüléskor, annál kisebb eséllyel tud sikeresen integrálódni oda.

Kadushin and Seidl már korai kutatásában megmutatta ezt az összefüggést: három életkori csoportot képeztek (0–2 év, 2–6 év, 6 év feletti), és az idősebbek szignifikánsan felülreprezentáltak voltak a kudarcos csoportban. Megjegyzik azonban, hogy még az idősebbeknek is jó esélyük van a sikeres örökbefogadásra: a hat évesen vagy még idősebb életkorban örökbefogadott gyermekek 92%-ának a vizsgált 8 év alatt nem kellett elhagynia örökbefogadó családját (Kadushin és Seidl, 1971).

Festinger 1986-os kutatásában más oldalról közelíti meg a kérdést. A sikeresen örökbe fogadott gyermekeket hasonlította össze a sikertelen örökbefogadásokban érintett kiskorúakkal, és arra jutott, hogy az előző csoportba tartozók életkora szignifikánsan alacsonyabb az utóbbiakétól: 5,2 év a 9,3 évvel szemben (Festinger, 1986).

Barth és munkatársai szerint is az egyik legfontosabb tényezőnek a kor látszik a sikeresség tekintetében: a 3–5 év közötti életkorban 4,7%, a 6–8 év közöttieknél 10,4%, a 9–11 év közöttieknél 17,1%, a 12–14 év közöttieknél 22,4%, a 15–17 év közöttieknél pedig 26,1% lett kudarcos az örökbefogadási kihelyezések közül (Barth et. al., 1988).

Berry és Barth vizsgálata a sikertelenül örökbefogadásra kihelyezett tinédzserkorúaknál nem mutatott szignifikáns különbségeket a fiatalok pontos életkorával összefüggésben. A tinédzserkorban örökbe fogadó családba helyezett fiataloknál tehát tulajdonképpen az már nem számít, hogy pontosan hány évesek. Ami meghatározó a vizsgálat alapján, az

a tizenéves kor és az érzelmi és magatartási problémák jelenléte (Berry és Barth, 1990).

Bass idézi korábban írt (és nem publikált) tanulmányát, amelyben 1972–1974 között 53 olyan gyermek helyzetét vizsgálta, akiknek örökbefogadását megszakították, s ugyancsak arra jutott, hogy az első és legfontosabb faktor ebben a gyermekek életkora. 42 gyerek (79%) idősebb volt 2 évesnél a kihelyezéskor, 19 (35%) pedig már 9–12 év közötti volt (Bass, 1975).

Festinger 2002-es New York-i kihelyezéseket vizsgáló tanulmánya ugyanerre a megállapításra jutott. Kutatásai alapján az egyéb feltételek változatlanul hagyása mellett minden betöltött évvel 6%-kal nő a kiskorúak örökbefogadási kihelyezésből gyermekvédelmi gondoskodásba kerülésének esélye (Festinger, 2002).

Ugyanő másik összefoglaló tanulmányában részletesen kitér az örökbefogadási életkor fontos összefüggéseire: ezek a gyermekek lehet, hogy több időt töltöttek vér szerinti családjukban, és az örökbefogadást egyfajta hűtlenséggént élik meg, számos gondozási helyváltásuk pedig egyre nehezíti kötődésüket, beilleszkedésüket az új körülmények közé. Kötődési problémák, függetlenségi vágy és a szülők idealizálásától való megfosztásuk következményei egyszerre jelentkezhetnek náluk. Mindezek a faktorok igen nehézze tehetik alkalmazkodásukat egy új örökbe fogadó családdhoz (Festinger, 2005).

A gyerekek oldaláról tehát az örökbefogadás-kori életkoruk, korábbi sikertelen örökbefogadási kihelyezéseik, illetve érzelmi és magatartási problémáik azok a fő faktorok, amelyek az örökbefogadások stabilitását veszélyeztethetik.

2. Az örökbe fogadó szülők oldaláról fennálló tényezők

2.1. Az örökbe fogadó anya felsőfokú végzettsége és túlzott elvárások a gyermekkel szemben

A kutatók a szülők oldaláról is számos faktort vizsgáltak, amelyek a megszakított és felbontott örökbefogadások esetén rizikótényezőként jöhetnek számításba. Az eredmények igen ellentmondásosak, vannak azonban olyan tényezők, amelyek több kutatásban egyaránt felmerülnek, ezek elemzésére törekszem a továbbiakban.

Barth és munkatársai már korábban is említett, 1988-as kutatása 23 olyan faktort vizsgált meg, amely hatással lehet az örökbefogadások stabilitására. A szignifikánsnak bizonyuló öt faktor közül az egyik az örökbe-

fogadó anya magas – legalább főiskolai szintű – iskolai végzettsége ($p < 0,01$). Ugyanakkor a szülők kora, kérése, családi állapota, munkahelyi beosztása alapján nem voltak szignifikáns különbségek a stabil és a sikertelen örökbefogadási kihelyezések között (Barth et. al., 1988).

Rosenthal és munkatársai 1988-as kutatásukban 27 sikeres és 27 sikertelen kihelyezést hasonlítottak össze, és ők is fontos befolyásoló tényezőnek találták az anya magas iskolai végzettségét, de vizsgálatuk alapján az apa e jellemzője is releváns volt (Rosenthal et. al., 1988).

Berry és Barth a korábban már többször idézett tanulmányukban arra jutott, hogy a kamasz korú gyermekek örökbefogadásánál az örökbe fogadó anya iskolai végzettsége fontos rizikófaktor, ugyanis minél magasabb az iskolázottsága, annál nagyobb a

valószínűsége annak, hogy az örökbefogadás megszakításra kerül. Ha az anya középiskolai végzettséggel vagy ennél kevesebbel rendelkezik, akkor a sikertelenségi arány 18%-os, ha pár évet végzett főiskolán, akkor 20%, azonban ha ezt el is végezte, akkor 41%-os ($p < 0,08$). Ehhez az adathoz azonban hozzátartozik, hogy a felsőfokú végzettségűek inkább voltak hajlamosak érzelmileg problémás tinédzsereket örökbe fogadni. Ők összességében a minta 38%-át alkották, de az emocionális problémákkal küszködő gyermekek 59%-át fogadták örökbe ($p < 0,07$) (Berry és Barth, 1990). Ezzel az adattal kiegészítve nehéz megítélni, hogy valóban az anya magasabb iskolai végzettsége releváns-e e tekintetben, vagy inkább a gyermekek problémáinak köszönhetőek a magasabb számok.

Kovács Péter

2.2. Másik gyermek a családban

Nagyon gyakran kutatott kérdéskör a másik gyermek jelenléte a családban, amely veszélyeztető és stabilizáló tényezőként is felmerül az örökbe fogadó családok életében. A másik gyermek lehet vér szerinti, örökbefogadott vagy nevelt is, érkezhettek a családba az aktuálisan veszélybe került örökbe fogadott gyermeket megelőzően, vele együtt, vagy az ő örökbefogadását követően. Számos különböző variáció létezik, és a kutatók megvizsgálva ezt a kérdéskört gyökeresen más és más következtetésekre jutnak. Van, aki egyértelműen védőtényezőnek tekint, ha másik gyermek van a családban, például a korábban született vagy örökbefogadott gyermekek esetén azért, mert a velük való nehézségek megedzik és felkészítik az örökbe fogadó szülőket arra, hogy milyen problémákkal és normatív krízisekkel kell számolni a gyermekek nevelése során. Más kutatások egyértelmű rizikótényezőnek tekintik a vér szerinti gyermekek születését, leginkább az örökbe fogadott gyermek és a vérszerinti gyermek összehasonlítása és a vér szerinti gyermek javára történő gyakori megkülönböztetések miatt tekintik ezt nagy veszélyforrásnak. A továbbiakban a legfontosabb következtetések kiemelésére kerül sor, a vér szerinti testvérek együttes örökbefogadásának kérdéskörét korábban már ismertettem.

Kadushin és Seidl kutatása alapján az örökbefogadás megszakítása gyakrabban előfordul, ha a családnak van már örökbe fogadott vagy vér szerinti gyermeke (Kadushin és Seidl, 1971). Erre a tényre a szerzők számos lehetséges magyarázatot adnak, amelyek gyakran érintik azt a problémát, hogy a korábban már gyermeknevelési tapasztalattal rendelkező szülők szülői képességeit a szociális munkások túlértékelhetik. Az örökbe fogadó szülők is gondolhatják úgy, hogy második vagy többedik gyermekre nincs olyan joguk, mint egy gyermektelen házaspárnak, és ezért speciális szükségletű (kisebbségi etnikumú, idősebb, beteg vagy testvérpár) gyermeket fogadnak örökbe, akinek nevelése aztán túl nagy terhet jelent a családnak.

Berry és Barth örökbefogadási céllal elhelyezett tinédzsereket vizsgáló tanulmánya egész másfajta eredményekre jutott különböző típusok esetén. Nem találtak olyan kudarcos esetet, ahol másik nevelt gyermek volt a családban ($p < 0,01$); 0-14% között mozgott ez az érték, ha volt másik örökbefogadott gyermek; 27%, ha másik függőben

lévő örökbefogadás volt éppen folyamatban; és 32%, ha vér szerinti gyerekek éltek a családban. A legkülönbözőbb számú gyerekek éltek a családban, 0–11-ig, átlagosan ketten, de számuk nem befolyásolta az adott örökbefogadás kimenetelét, hanem inkább az a tény, hogy voltak-e a családban más gyerekek vagy nem (Berry és Barth, 1990).

Barth egy későbbi tanulmányában úgy találta, hogy testvérek gyermektelen családba elhelyezése kifejezetten stabilnak bizonyul, ellentétben azzal, amikor egy gyermeket helyeznek már gyermeket nevelő családba: ezek az elhelyezések kifejezetten növelik a sikertelenség esélyét (Barth, 1999).

A szülők oldaláról két lényeges és sokat vizsgált tényezőt kiemelve elmondhatjuk, hogy míg az örökbe fogadó anya magas iskolai végzettsége több kutatás szerint veszélyeztető tényező, a családban az örökbefogadást megelőzően nevelkedő gyermekek vagy a később a családba érkező gyerekek örökbefogadásra gyakorolt hatását tekintve az egyes vizsgálatok egymással igen ellentmondó eredményekre jutnak.

V. Az örökbefogadások stabilitását befolyásoló védőtényezők

1. Nevelőszülői és rokon örökbefogadások

Az örökbefogadások egy része úgy jön létre, hogy a gyermeket gondozó nevelőszülő eredeti szándéka nem az örökbefogadás, de amikor nevelt gyermeke örökbe fogadhatóvá válik, akkor ő az örökbefogadása mellett dönt. Ezek a külföldi szakirodalom szerint a jogi kockázattal bíró örökbefogadások („legal risk adoption”) körébe tartoznak, ahol a nevelésbe vételkor a nevelőszülő nem tudja, hogy a gyermek örökbefogadására lesz-e majd a jövőben lehetősége. Több vizsgálatban kitértek erre a kérdésre is, és a kutatók szinte egyöntetűen a nevelőszülő örökbefogadások nagyobb stabilitását emelik ki, tekintettel arra, hogy a gyermek és a nevelőszülő már hosszabb ideje ismerik egymást, nem idegenek egymás számára. Ugyanígy említi néhány kutatás a rokon örökbefogadásokat, ahol a gyermeket és az örökbefogadót a régebbi ismeretségen túl rokon és sokszor érzelmi szálak is összefűzik már az örökbefogadás létrejötté előtt.

Berry és Barth kamaszok megszakított örökbefogadásait vizsgáló kutatásából kiderül, a gyerekek nagy többségét nevelőszülő fogadta örökbe (74%). A nevelőszülő örökbefogadások stabilabbnak látszanak, ezeknek 19%-a lett kudarcos, szemben a nem nevelőszülőökkel, ahol ez az arány 39% ($p < 0,9$) (Berry és Barth, 1990).

Barth és munkatársai érdekes összefüggéseket találtak a nevelőszülő örökbefogadások tekintetében. Úgy találták, hogy fehér gyermekek esetében a nevelőszülő örökbefogadások 90%-ban sikeresek voltak, míg ez az arány egymást korábban nem ismerő örökbefogadók és örökbefogadottak esetében 81%. Kisebbségi (színesbőrű) gyermekek esetén ilyen különbség nem látszott, mindkét variációban 90% körüli sikerességet mértek. A nevelőszülő örökbefogadások stabilabbak a lányok esetében, de mindkét nem számára stabilabbak, mint az ismeretlenek általi örökbefogadások. Az alacsonyabb arány a nevelőszülő örökbefogadásoknál annak ellenére érvényes, hogy a gyerekek általában idősebbek, azonban nem jut érvényre a 12 évnél idősebb kiskorúak esetében, és azoknál a gyerekeknél, akiknek már volt korábban sikertelen örökbefogadási kihelyezése. Ezekben az esetekben a gyerekek feltehetően egyébként is problémásabbak életkoruk és örökbefogadási kihelyezésüket megelőző élettörténetük miatt (Barth et. al., 1988).

Smith és Howard egy kutatásában az idegenek általi örökbefogadást a rizikótényezők közé sorolta, amely szignifikánsnak bizonyult ($p < 0,001$) (Smith és Howard, 1991).

Smith és munkatársai vizsgálata nem meglepő módon azt találta, hogy a rokonok általi örökbefogadások stabilabbak az idegenek általi örökbefogadásoknál. Az első esetben a kudarcok aránya 8,3%, a másodikban 10,5% (Smith et. al., 2002). A kutatók nem térnek ki arra, hogy az eredmény szignifikánsnak tekinthető-e.

Festinger is a rokon örökbefogadásokat vizsgálta egy kutatásában, habár ilyenek csak korlátozott számban álltak rendelkezésre, de ő is hasonló eredményre jutott, mint Smith és munkatársai (Festinger, 1986). Fontos megjegyezni, hogy nagyon kevés kutatás áll rendelkezésre, amely a családon belüli és rokon örökbefogadások vizsgálatára vállalkozott volna.

2. A kiválasztás új módszerei

Védőtényezőként merülnek még fel a Hanna és McRoy tanulmányában ismertetett újfajta kiválasztási és illesztési szempontok is, amelyek a hagyományos modellen túl figyelembe veszik a gyermekek speciális szükségleteit, felméri az örökbe fogadó szülők nevelési képességeit és pszichés tűrőképességét is. Ezzel segítik elő, hogy a speciális szükségletű gyermekek olyan családokba kerülhessenek, ahol speciális problémákra felkészültek (Hanna és McRoy, 2011).

A védőtényezők körében, amelyek az örökbefogadások stabilitására pozitívan hatnak, a kutatók elsősorban a nevelőszülői és rokon örökbefogadásokat, illetve a kiválasztás és illesztés új módszereit említik.

VI. Örökbefogadásokat közvetítő ügynökségek oldalán fennálló tényezők

Az örökbefogadást közvetítő szervezetek vagy ügynökségek munkáját vizsgáló tanulmányok kitérnek azokra a tényezőkre is, amelyek az örökbefogadások sikerességét az ő oldalukról befolyásolhatják.

1. Nem megfelelő információk nyújtása, a felkészítés és támogatás hiánya

A gyermekről és előtörténetéről nem korrekt vagy nem megfelelő mennyiségű tájékoztatás nyújtása az örökbe fogadó szülők számára olyan tipikus probléma, amelyre több kutató is kitért (például Bass, 1975; Festinger, 1986).

A leendő örökbefogadó szülők nem megfelelő felkészítése és támogatása a következő tipikusnak tekinthető probléma, amely komoly bonyodalmakat okozhat, még egy különösebben nem problémás örökbefogadás esetén is, nagyobb vagy problémásabb gyermekek befogadása során pedig kifejezetten megnehezíti a folyamatot (Nelson, 1985; Festinger, 1986; Partridge, Hornby és McDonald, 1986).

Bass is arról ír 1975-ös, idősebb gyermekek sikertelen örökbefogadásairól szóló tanulmányában, hogy a szociális munkás és a család között bizalomvesztést okozhat, ha az előbbi egyes kedvezőtlen információkat a gyermekről nem oszt meg attól való félelmében, hogy a potenciális örökbe fogadó szülők negatívan reagálnának ezekre (Bass, 1975). Ő standardokat és iránymutatásokat is meghatároz, amelyek mentén az

örökbefogadást közvetítő szociális munkásoknak el kell járnuk (gördülékeny ügymenet, őszinteség, bizalom, kielégítő információk az ügyfelek részére, minél kevesebb ideig tartó beavatkozás a család életébe stb.).

2. Túl sok szakember és ügynökség részvétele

Egyes kutatók szerint a megszakadt örökbefogadási kihelyezésekben és felbontott örökbefogadásokban szignifikánsan több szociális munkás és segítő vett részt, mint a sikeresekben, amely feltehetően azzal is összefüggésbe hozható, hogy ezek a gyerekek hosszabb ideig éltek a gyermekvédelem rendszerében, hiszen oda tértek vissza, miután örökbefogadásuk megszakadt (Festinger, 1986). Smith és Howard 1991-es tanulmánya azonban ezek között a tényezők között nem talált összefüggést (Smith és Howard, 1991). A szociális munkások látogatásai egyértelműen gyakoribbak voltak azoknál a kihelyezéseknél, amelyek végül kudarcba fulladtak (Festinger, 1986; Partridge, Hornby és McDonald 1986; Smith és Howard 1991). Komolyabb problémák esetén a gyerekek pszichológiai kezelése és önszolgáltató csoportokban való részvétele, illetve időleges családból kiemelése is előfordult. Ezeknél a faktoroknál nehéz megállapítani – ahogyan azt nem egy kutató meg is jegyzi –, hogy valódi okoknak tekinthetők vagy inkább kísérő jelenségek. Ha problémás az örökbefogadás, természetes, hogy több szakember próbál segíteni, avatkozik be a család életébe.

Rizikótényező lehet az is, ha a leendő örökbe fogadó családot más ügynökség vizsgálta, mint aki alkalmasnak nyilvánította őket (Festinger, 1986; Partridge, Hornby és McDonald, 1986).

A búcsú és a gyermek megfelelő felkészítése egyes kutatók szerint nincs tényleges kapcsolatban a végleges kimenetellel (Festinger, 1986), míg egyesek szerint a megszakított örökbefogadások arányát csökkentette (Partridge, Hornby és McDonald, 1986).

A magánszervezetek és az állami közvetítő szervezetek közötti választás motivációit vizsgáló kutatások szerint az egyik ok, amiért a potenciális örökbefogadók a magánszervezeteket választják, hogy abban bíznak, ők jobb örökbefogadás utáni szolgáltatásokat képesek nyújtani. Ennek ellenére volt olyan kutatás, amely nem talált különbséget az állami szervezetek és a magánszervezetek által közvetített örökbefogadások sikeressége között (Smith és Howard 1991). Kisebbségi arányban szakadtak azonban meg azok az örökbefogadások, ahol csak egy szervezet

járt el, mint azok, ahol több bevonására is sor került (Rosenthal et. al., 1988). Ez a fentiekhez hasonlóan szintén lehet mind ok, mind kísérőjelenség.

Az ügynökségek oldaláról a nem megfelelő kiválasztás, illesztés, illetve felkészítés, a szakemberek és a családok közötti nem megfelelő kapcsolat és a bizalom hiánya, valamint a túl sok ügynökség és szakember beavatkozása tűnnek az örökbefogadást veszélyeztető rizikótényezőknek.

VII. Záró gondolatok

Amellett, hogy az összefoglaló tanulmányok sokszor leszögeznek: a kutatások összehasonlítása nagyon nehéz, mert más mintával, más módszertannal dolgoznak, fontosnak tartottam összefoglalni azokat az egyetemes tanulságokat, amelyek a vizsgálatok jelentős részében, mint örökbefogadásokat veszélyeztető rizikótényezők megjelennek. A korábban elemzettek szerint ezek mind a gyerekek, mind az örökbefogadó családok, mind az örökbefogadásokat közvetítő ügynökségek oldaláról felmerülhetnek, és az esetek többségében egyszerre több ok is megjelenik egyidejűleg.

E cikk részben azért született, hogy szakmai megalapozást adjon a témában immáron hét éve folyó magyar kutatásunknak, amelynek elsődleges célja az örökbefogadásból gyermekvédelmi gondoskodásba került gyerekek és örökbe fogadó családjaik helyzetének elemzése, illetve a gyerekek rendszerbe kerülési okainak, körülményeinek feltárása. A kutatás eddigi eredményeinek publikálására hamarosan sor kerül.

Mindenképpen indokoltnak látjuk, hogy más hazai tanulmányok is foglalkozzanak e témakörrel, ezeknek tapasztalatai mind az előkészítés, mind az örökbefogadásra felkészítés során nagyon jól hasznosíthatóak lennének. Ilyen kutatásokhoz az új Polgári Törvénykönyv által bevezetett utánkövetés mint új jogintézmény tapasztalatai jó kiindulópontot jelenthetnek majd.¹²

Zárásként fontos leszögeznünk: az örökbefogadás ma is a legjobb családpothó eljárás azon gyerekek számára, akiknek nevelkedése a vér szerinti családjukban nem lehetséges. Gyerekek százazrei találtak már így végleges otthonra, nevelkednek szeretetben és harmóniában. Szerencsére igen kis százalékuk sorolható a rizikós csoportba, és az okok egy része előzetes odafigyeléssel, felkészüléssel ki is védhető. A kutatások célja elsődlegesen az, hogy ezek a tényezők minél pontosabban beazonosíthatók legyenek.

Jogsabályi hivatkozások

Child Abuse Prevention and Treatment and Adoption Reform Act, 1978, preambulum, 201. rész.

Adoption Assistance and Child Welfare Act, 1980, 471. rész, 16-17. szakasz, 473. rész, 4. szakasz

Adoption and Safe Families Act, 1997, 103. rész, 471. rész, 16-17. szakasz, 473. rész, 4. szakasz.

Adoption Promotion Act, 2003, 2. szakasz.
Revised Code of Washington (RCF), 26. rész, 33. szakasz.

Irodalom

Barth, Richard P., Berry, Marianne, Yoshikami, Rogers és Goodfield, Regina K. és Carson, Mary Lou (1988) Predicting adoption disruption. *Social Work*, 33, 227–233.

Barth, Richard P. (1999). Risk and rates of adoption disruption. In C. Marshner & W. L. Pierce (Ed.), *Adoption Factbook III*. Waite Park, MN: Park Press Quality Printing for National Council for Adoption, 381–392.

Bass, Celia (1975) Matchmaker – matchmaker: Older child adoption failures. *Child Welfare*, 54, 505–512.

Berry, M. és Barth, R.P. (1990) A study of disrupted adoptive placements of adolescents. *Child Welfare*, 69, 209–225.

Donley, Kathryn S. (1978). The dynamics of disruption. *Adoption and Fostering*, 92, 34–39.

Festinger, Trudy (1986) *Necessary Risk: Study of Adoptions and Disrupted Adoptive Placements*. Child Welfare League of America, Washington, DC.

Festinger, Trudy (1990) *Adoption disruption: Rates and correlates*. In D. Brodzinsky and M. Schelter (Ed.). *The Psychology of Adoption*. Oxford University Press, New York, 201–220.

Festinger, Trudy (2002) After adoption: dissolution or permanence? *Child Welfare*, 81, 515–533.

Festinger, Trudy (2005) *Adoption disruption- rates, correlates and service needs: Adoption disruption*. In G. P. Mallon, és P.

M. Hess (Ed.), *Child welfare for the 21st century: A handbook of practices, policies, and programs* (pp. 452–468). New York: Columbia University Press.

Hanna, Michele D. és McRoy, Ruth G. (2011) Innovative practice approaches to matching in adoption. *Journal of Public Child Welfare*, 5, 45–66.

Kadushin, Alfred és Seidl, Frederick W. (1971) Adoption failure: a social work postmortem. *Social Work*, 16, 32–38.

Mendell, Sandra C. (1998): *A study on adoption disruptions in Manitoba 1990-1996*. Thesis, Master of social work, University of Manitoba, Manitoba.

Partridge, Syed, Hornby, Helaine és McDonald, Thomas (1986). *Legacies of loss—Visions of gain: An inside look at adoption disruptions*. Portland: Center for Research and Advanced Study, University of Southern Maine.

Rosenthal, James A. (1993). Outcomes of adoption of children with special needs. *The Future of Children*, 3 (1), 77–88.

Smith, Susan L. és Howard, Jeanne A. (1991) A comparative study of successful and disrupted adoptions. *Social Service Review*, 65, 248–265.

Smith, Susan L., Howard, Jeanne A., Garnier, Phillip C. és Ryan, Scott D. (2006) Where are we now? A post AFSA examination on adoption disruptions. *Adoption Quarterly*, 9(4), 19–44.

Valdez, Gail M. és McNamara, J. Regis (1994) Matching to prevent adoption disruption. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 11, 391–403.

Jegyzetek

- 1 Forrás: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/parties.pdf> Ugyanitt elérhető az egyes államok részletes szabályai az örökbefogadások feltételeiről és az örökbefogadási eljárásról.
- 2 Revised Code of Washington (RCF), Chapter 26.33, elérhető itt: <http://apps.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=26.33> (2014.12.15.)
- 3 Forrás: <https://www.childwelfare.gov/outofhome/placement/icpc.cfm> (2014.12.15.) és <http://www.uwcita.org/chapter-28-interstate-compact-on-the-placement-of-children-icpc.html> (2014.12.15.)
- 4 Child Abuse Prevention and Treatment and Adoption Reform Act of 1978, preambulum.
- 5 Lásd részletesen: Child Abuse Prevention and Treatment and Adoption Reform Act of 1978, 201. rész
- 6 Adoption Assistance and Child Welfare Act, 1980, 473. rész, 4. szakasz
- 7 Adoption Assistance and Child Welfare Act, 1980, 471. rész, 16-17. szakasz
- 8 Adoption and Safe Families Act, 1997, 103. rész
- 9 Lásd részletesen: Adoption and Safe Families Act, 1997, 473. rész
- 10 A New York Állam Szociális Szolgáltató Részlegének 1991-es, 2000-es és 2002-es adatai alapján, idézi Festinger 2002
- 11 Adoption Promotion Act, 2003, 2. szakasz
- 12 Az utánkövetést bevezette az új Polgári Törvénykönyv, a 2013. évi V. törvény 4:131§-a